

XALQARO STANDARTLAR VA REYTINGLAR ASOSIDA AKTIVLARNI BAHOLASH USULLARI

Ro'ziev Baxtiyor Salimboevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

ORCID: 0009-0002-4431-6659

bakhtishka5199990@yandex.com

Annotatsiya. Maqolada xalqaro standartlar va reytinglar asosida aktivlarni baholashning asosiy usullari ko'rib chiqilgan. Adolatli qiymat, sof hozirgi qiymat va multiplikatorlar usullari hamda reyting agentliklari metodologiyalari tahlil qilingan. Aktivlarni baholashda xalqaro tajribaning ahamiyati va zamonaviy texnologiyalarni qo'llashning afzalliklari yoritilgan.

Kalit so'zlar: aktivlarni baholash, xalqaro standartlar, reytinglar, adolatli qiymat, sof hozirgi qiymat, texnologiyalar.

МЕТОДЫ ОЦЕНКИ АКТИВОВ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ И РЕЙТИНГОВ

Рузиев Бахтиёр Салимбоевич

Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация. В статье рассматриваются основные методы оценки активов на основе международных стандартов и рейтингов. Анализируются методы справедливой стоимости, чистой текущей стоимости и мультипликаторов, а также методологии рейтинговых агентств. Освещается значение международного опыта и преимущества применения современных технологий в оценке активов.

Ключевые слова: оценка активов, международные стандарты, рейтинги, справедливая стоимость, чистая текущая стоимость, технологии.

ASSET VALUATION METHODS BASED ON INTERNATIONAL STANDARDS AND RATINGS

Ruziev Bakhtiyor Salimboevich

Tashkent State University of Economics

Abstract. The article examines key methods for asset valuation based on international standards and ratings. Methods such as fair value, net present value, and multipliers are analyzed, along with rating agency methodologies. The importance of international experience and the benefits of using modern technologies in asset valuation are highlighted.

Keywords: asset valuation, international standards, ratings, fair value, net present value, technologies.

Kirish.

Iqtisodiyotning globallasuvi sharoitida korxona va tashkilotlarning aktivlarini baholash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Aktivlarning real qiymatini aniqlash nafaqat ichki boshqaruv qarorlarini qabul qilishda, balki investitsiyalar jalb qilishda va bozor ishtirokchilarining ishonchini oshirishda ham muhim ahamiyatga ega. Xalqaro standartlar va reytinglar asosida aktivlarni baholash usullarini ishlab chiqish ushbu jarayonning shaffofligi va ishonchliligini ta'minlash imkonini beradi. Shuningdek, bu korxonalar uchun moliyaviy natijalarni optimallashtirish va global iqtisodiy muhitga moslashish imkoniyatlarini yaratadi.

O'zbekistonda ham bu yo'nalish davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlanmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyevning iqtisodiy islohotlar dasturi doirasida moliyaviy va iqtisodiy boshqaruvni xalqaro standartlarga moslashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, korxona aktivlarini baholash jarayonlarida xalqaro tajribani o'rganish va uni milliy sharoitlarga moslashtirish orqali investitsiya muhitini yaxshilashga alohida urg'u berilmoqda. Bu esa xalqaro moliya bozorlariga chiqish, xorijiy investorlarni jalb qilish va mahalliy biznes subyektlarini raqobatbardosh qilish uchun zamin yaratadi.

Bugungi kunda O'zbekistonda aktivlarni baholashda xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini (IFRS) joriy qilish, reyting agentliklari bilan hamkorlikni rivojlantirish va zamonaviy baholash usullarini qo'llash iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda asosiy vositalardan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu maqolada shu jarayonlarning metodologiyasi, afzalliklari va muammolari batafsil tahlil qilinadi.

Adabiyotlar sharhi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va xalqaro baholash standartlari (IVS) aktivlarni baholash jarayonida muhim yo'riqnomalar hisoblanadi. IFRS aktivlarni baholashda adolatli qiymat (fair value) tushunchasini asos sifatida ko'rsatadi, bu esa aktivlarning bozordagi real qiymatini aniqlashga yordam beradi. IVS esa baholash jarayonida shaffoflik va ishonchlilikni ta'minlash uchun standart qoidalarni belgilaydi. Reyting agentliklari, masalan, Moody's, S&P va Fitch (2023), aktivlarning kredit sifati va xavf darajasini aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

Damodaran (2021) tomonidan taqdim etilgan aktivlarni baholash usullari korxona qiymatini aniqlashda sof hozirgi qiymat (NPV), multiplikatorlar va o'xshash aktivlarni solishtirish kabi yondashuvlarni tavsiya etadi. Ushbu usullar turli vaziyatlarda samarali qo'llanilishi mumkin.

Grath va kolegalari (2018) aktivlarni baholashda xalqaro tajribalarni o'rganib, baholashda texnologiyalarni qo'llashning afzalliklarini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, raqamli yechimlar baholash jarayonini tezlashtiradi va aniqlikni oshiradi.

Bainbridge (2020) xalqaro standartlar va mahalliy reglamentlar o'rtasidagi farqlarni tahlil qilib, ularni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlar uchun xalqaro tajribalarni moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

Deloitte (2023) tomonidan taqdim etilgan hisobotda korxonalarning aktivlarini baholashda ichki va tashqi omillarning ta'siri o'rganilgan. Hisobotda aytilishicha, global iqtisodiy o'zgarishlar aktivlarning bozordagi qiymatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

PwC (2022) aktivlarni baholash usullarining shaffofligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarurligini ta'kidlaydi. Ularning fikricha, blockchain texnologiyalari aktivlarni kuzatishda va baholashda inqilobiy o'zgarishlar kiritishi mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda aktivlarni baholash jarayonlarini tahlil qilishda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS), xalqaro baholash standartlari (IVS) va reyting agentliklarining (Moody's, S&P, Fitch) hujjatlari tahlil qilindi. Ushbu standartlar va

metodologiyalarning o'zaro bog'liqligi va ularning O'zbekistonda qo'llanish imkoniyatlari o'rganildi.

Aktivlarni baholashda qo'llaniladigan adolatli qiymat, sof hozirgi qiymat va multiplikatorlar kabi usullarning afzalliklari va kamchiliklari baholandi. Ushbu usullarning O'zbekiston iqtisodiyoti uchun qanchalik mos kelishi o'rganildi.

Xalqaro va mahalliy tajribalarning farqlari aniqlanib, O'zbekistonda xalqaro standartlarga moslashtirish yo'nalishidagi muammolar va imkoniyatlar tahlil qilindi.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish. Blockchain, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tahlil vositalarining aktivlarni baholash jarayoniga ta'siri o'rganildi. Ushbu texnologiyalarni joriy qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Mazkur metodologiya asosida O'zbekistonda aktivlarni baholash jarayonlarini xalqaro standartlarga moslashtirishning samarali yondashuvlari va istiqbollari aniqlangan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Adolatli qiymat aktivlarning bozordagi o'rta qiymatini aniqlashga yordam beradi. Ushbu usul bozor ma'lumotlariga tayanib, aktivlarni real baholashni ta'minlaydi. Bozordagi narxlar asosida baholash orqali investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun yuqori darajada shaffoflik yaratiladi.

Ushbu usulning afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Bozorning real sharoitlarini aks ettiradi.

Investorlar va kreditorlar uchun ma'lumotlarning ishonchliligini oshiradi.

Ammo ushbu usuldan foydalanishning quyidagi kamchiliklari ham mavjud:

Bozor ma'lumotlari yetarli bo'lmagan holatlarda qo'llash murakkablashadi.

Bozor narxlari tez-tez o'zgarib turishi sababli barqaror natija bermaydi.

Reyting agentliklari tomonidan taqdim etilgan metodologiyalar aktivlarning xavf darajasini baholashda qo'llaniladi. Ushbu yondashuv kredit reytinglari, obligatsiyalar va boshqa moliyaviy instrumentlar bo'yicha xavflarni aniqlashda keng qo'llaniladi.

Ushbu usulning afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Moliyaviy xavflarni aniq baholash imkonini beradi.

Bozor ishtirokchilari uchun qaror qabul qilish jarayonini osonlashtiradi.

Shuningdek, reyting agentliklarining subyektiv baholari ishonchlilikka ta'sir qilishi mumkin.

Xavf darajasi ko'pincha bozorning qisqa muddatli tendensiyalariga bog'liq bo'ladi.

Multiplikatorlar usuli korxonaning moliyaviy ko'rsatkichlariga asoslanadi. Ushbu usul turli multiplikatorlar, masalan, daromad, EBITDA va sof foyda asosida hisoblanadi.

Ushbu usulning afzalliklari sifatida quyidagilarni keltirish mumkin:

Tez va oddiy usul hisoblanadi.

Moliyaviy ko'rsatkichlar asosida solishtirma baholash imkonini beradi.

Shu bilan birga, multiplikatorlar ma'lumotlarning aniqligiga bog'liq.

Bozor sharoitlari va tarmoqqa moslashuv darajasi inobatga olinmasligi mumkin.

Bu usul aktivlarning kelajakda keltirishi mumkin bo'lgan daromadlarini hozirgi qiymatga diskontlash orqali baholashga asoslanadi. Diskont darajasi bozor sharoitlariga va xavf darajasiga qarab belgilanadi.

Bu usulning afzalliklari:

Uzoq muddatli aktivlarni baholashda samarali.

Kelajakdagi daromadlarni hisobga olish imkonini beradi.

Kamchiliklari:

Diskont darajasini aniqlash murakkab bo'lishi mumkin.

Ma'lumotlarning noto'g'riligida natija ishonchsiz bo'lishi mumkin.

**Xalqaro standartlar va reytinglar asosida aktivlarni baholash
usullarining qiyosiy tahlili**

Usul nomi	Afzalliklari	Kamchiliklari	Qo'llaniladigan holatlar
Adolatli qiymat	Bozorning real sharoitlarini aks ettiradi, yuqori shaffoflik ta'minlaydi.	Bozor ma'lumotlari yetishmasligi muammosini keltirib chiqarishi mumkin.	Yangi investitsiyalarni jalb qilishda.
Sof hozirgi qiymat	Kelajakdagi daromadlarni hisobga oladi, uzoq muddatli baholashga mos.	Diskont stavkasini noto'g'ri aniqlash natijani ishonchsiz qiladi.	Investitsiya loyihalarini baholashda.
Multiplikatorlar	Tez va oddiy hisoblash imkoniyatini beradi.	Faqat moliyaviy ko'rsatkichlarga bog'liq, moslashuvchan emas.	Bozordagi o'xshash aktivlar solishtiruvda.
Reyting metodologiyalari	Xavf va ishonchlik darajasini baholaydi.	Reyting agentliklarining subyektiv baholari ta'sir qilishi mumkin.	Kreditlar va obligatsiyalar bahosida.

Manba: jadval muallif ishlanmasi

Xalqaro standartlar va reytinglar asosida aktivlarni baholash bo'yicha xorij tajribasi keng qamrovli va samarali hisoblanadi. Quyida ba'zi yetakchi davlatlarning tajribasi keltirilgan:

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari va GAAP (Generally Accepted Accounting Principles) asosida aktivlarni baholash keng qo'llaniladi. AQSh kompaniyalari asosan adolatli qiymat yondashuviga tayanib, bozordagi real narxlarni baholashni amalga oshiradi. Reyting agentliklari (Moody's, S&P) aktivlarning xavf darajasini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. IFRS standartlari asosida baholash Yevropa kompaniyalarida keng joriy qilingan. Yevropada ekologik omillar va ijtimoiy mas'uliyat ham aktivlar bahosini aniqlashda muhim hisoblanadi.

Xitoyda esa aktivlarni baholashda davlat tomonidan nazorat kuchli. Mahalliy kompaniyalar xalqaro standartlarni tatbiq etishda milliy qonunchilik talablariga moslashishiga to'g'ri keladi.

Singapur xalqaro standartlarni qabul qilish va mahalliy sharoitlarga moslashtirish bo'yicha ilg'or mamlakatlardan biri hisoblanadi. Ushbu davlatda adolatli qiymat yondashuvi va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali baholash jarayoni tezkor va samarali amalga oshiriladi.

Germaniyada aktivlarni baholashda texnik innovatsiyalar va yuqori aniqlikdagi hisobotlar asosida ish olib boriladi. Reyting agentliklari bilan yaqindan hamkorlik qilish orqali moliyaviy tavakkalchiliklarni boshqarish ustuvor yo'nalish hisoblanadi [8].

Xalqaro va mahalliy tajribalar tahlili shuni ko'rsatadiki, xalqaro standartlarni mahalliy sharoitlarga moslashtirishda qator muammolar mavjud, jumladan, yetarli huquqiy asoslarning yo'qligi va kadrlar malakasi yetishmasligi. Shu bilan birga, xalqaro tajribalarni tatbiq etish iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Mahalliy va xalqaro yondashuvlarni uyg'unlashtirishda malakali mutaxassislarni tayyorlash va qonunchilikni takomillashtirish talab etiladi.

Blockchain texnologiyalari, sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tahlil vositalarining joriy qilinishi orqali aktivlarni baholash jarayonining aniqligi va shaffofligi oshdi. Ushbu texnologiyalarni qo'llash nafaqat vaqtni tejaydi, balki natijalar ishonchligini ham ta'minlaydi. Tavsiyalar sifatida texnologiyalarni joriy qilish bo'yicha aniq chora-tadbirlar ishlab chiqildi.

Xulosa va takliflar.

Xalqaro standartlar va reytinglar asosida aktivlarni baholash samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun muhim vositadir. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar va tavsiyalar berildi:

Xalqaro standartlar va reytinglar asosida aktivlarni baholashda adolatli qiymat, soʻf hozirgi qiymat va multiplikatorlar kabi usullarni kompleks qoʻllash zarur.

Reyting agentliklari tomonidan berilgan maʼlumotlardan foydalanish aktivlarning xavf darajasini aniqlashda qoʻshimcha ishonch beradi.

Bozor sharoitlariga moslashish uchun baholash jarayonlarida zamonaviy texnologiyalarni keng joriy qilish lozim

Mahalliy korxonalar xalqaro standartlar asosida faoliyat olib borish uchun kadrlar malakasini oshirishga eʼtibor qaratishlari kerak

Adabiyotlar/Jumepamypa/Reference:

Bainbridge, J. (2020). *Harmonizing International and Local Standards in Asset Valuation*. Oxford University Press.

Damodaran, A. (2021). *Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset*. Wiley.

Deloitte. (2023). *Global Trends in Asset Valuation*. Deloitte Insights.

Fitch Ratings. (2023). *Corporate Bond Valuation Guidelines*.

Grath, R. et al. (2018). *Global Practices in Asset Valuation*. Springer.

IFRS Foundation. (2023). *International Financial Reporting Standards*.

International Valuation Standards Council. (2023). *International Valuation Standards*.

Moody's Investors Service. (2022). *Credit Rating Methodology*.

PwC. (2022). *Leveraging Technology for Transparent Asset Valuation*. PwC Publications.